

Térképzetek, térképzések, deterritorializáció az Új Symposion folyóirat első szerkesztői nemzedékénél (1965–1971)

Absztrakt. A tanulmány az újvidéki Új Symposion folyóiratnak a saját kisebbségi téréhez, illetve a többségi magyar, illetve többségi délszláv terekhez való viszonyával, a térkiszajátításokhoz és térmegjelölésekhez kapcsolódó gyakorlataival foglalkozik. Szemléletében a Gilles Deleuze és Félix Guattari szerzőpáros kisebbségi nyelv- és irodalomfelfogását érvényesítve a területi kizárólagosságok felszámolásának és a területelvű, a nemzetállami keretek által meghatározott többségi kultúra–kisebbségi kultúra szembeállítás meghaladásának az igényét azonosítja a folyóirat első nemzedékének folyóirat-szerkesztői gyakorlatában.

Az újvidéki Új Symposion folyóirat története kapcsán folyamatos kérdés a folyóirat és mozgalom kontextualizálása, elhelyezése a vajdasági magyar, a délszláv, illetve a magyarországi magyar, valamint az egyetemes magyar irodalom- és művelődéstörténeti, illetve társadalomtörténeti narratívákban. Gyakran ismételt megállapítás, hogy a symposionisták délszláv irodalmi tájékozódásai lehetővé tették számukra, hogy a hatvanas évekbeli magyarországi lehetőségekhez képest előbb és közvetlenebbül lássanak rá a korabeli európai irodalmi-kulturális mozgásokra, és ezeket a folyóirat magyarországi terjesztésével tulajdonképpen az egész magyar nyelvterület felé közvetítsék. A tágabb délszláv térségen keresztül való világirodalmi tájékozódásnak lényegretörő összefoglalása olvasható Thomka Beáta Tolnai Ottóról írott monográfiájában (rövidebb változatát Virág Zoltán is beemeli *A magyar irodalom története* c. kézikönyvbe írt Új Symposion-tanulmányába, kiemelt idézetként¹):

Ebben az időben a jugoszláviai szellemi élet a magyarországinál frissebbnek, nyitottabbnak, termékenyebbnek bizonyult. A nyugati eszmék és ízlésáramlatok, irányzatok és törekvések előbb hathattak a szerb, horvát, szlovén kultúrára, s ezek közvetítésével az itteni magyar irodalomra is. A figyelem tehát a felé a közeg felé irányult, ahonnan az akkori fiatal értelmiség saját eszméléséhez több ösztönzést kapott. Többek között ezzel is magyarázható egy igen rugalmas kapcsolat megteremtése olyan jugoszláviai műhelyekkel, folyóiratokkal, csoportosulásokkal és szerzőkkel, akik a hazai anyanyelvű kultúra maradiságával és bezártságával szemben erjesztő impulzusokkal szolgáltak.²

1 VIRÁG Zoltán, *A margó vándorai = A magyar irodalom története* III. 1920-tól napjainkig, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András, Budapest: Gondolat, 2007, 536–549. (Online változatai: http://villanyспенot.hu/villanyспенot/#!/fejezetek/hAFNt_ODSoqZ25iM59WxBA; illetve: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch44.html). Megjelent még: Híd, 2005/június, 41–61.; kötetben: VIRÁG Zoltán, *A szomszédság kapui*, Zenta: zEtna, 2010, 18–53.)

2 THOMKA Beáta, *Tolnai Ottó*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1994, 12.

Ez a megállapítás többé-kevésbé meg is állja a helyét. Igaz ugyan, hogy a kevés átkerülő példány hatása igencsak mérsékelt lehetett, és kedvezett a kulturális viszonyulásnak – bár az így képződött hiány és a kultusz megtermékenyítő hatása sem elhanyagolható. Ebből a szempontból az is érdemes a figyelmünkre, hogy nem is annyira az európai nyelvekből történő konkrét fordítások, mint inkább az új tendenciák, gondolatok délszláv és az ebből kinövő vajdasági magyar elsajátítása emelhető ki.

Ugyanennek a jelenségnek egy másik olvasata, amely kezdettől fogva jelen van mind a vajdasági magyar, mind az egyetemes magyar közegben, hogy az Új Symposion folyóirat alkotóinak pro-jugoszláv viszonyulása káros volt a vajdasági magyarság nemzeti öntudata, fennmaradása szempontjából, és az első nemzedék könnyű önérvényesítésének eszköze volt. Vajda Gábor *Remény a megfélemlítettségben* című, *A délvideki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945–1972)* alcímű könyvének „Szellemi diktatúra a demokratizálódásban (1960–1963)” címet viselő fejezete valójában nem eszmetörténeti, hanem politikatörténeti és ideológiai összefüggésekbe helyezi a Symposion-mozgalmat, és visszafogottan, helyenként körmönfontan foglalja össze azokat a nézeteket, amelyek voltaképpen a kisebbségi közösség, a vajdasági magyarság elárulásával vádolják a jugoszláviai kulturális térségek, fórumok, alkotók felé nyitott, velük kapcsolatokat építő, közösséget vállaló symposionistákat. Ezek a vádak a maguk idejében természetesen nem hangoztak el így az irodalmi nyilvánosság tereiben, de számos közvetett jelzés, illetve a nyolcvanas évek második felében már ennek nyílt hangoztatása jelzi korábbi meglétét is.

38

Ennek a jugoszláv orientációnak az értékeléséhez érdemes átlapoznunk az ötvenes évek vége-hatvanas évek eleje vajdasági magyar sajtóját. Akár a Magyar Szó napilap, akár az Ifjúság című hetilap hangvételét vetjük össze az Ifjúságban megjelenő Symposion melléklettel, árnyalódik ez az utólagos értéktétel. Tanulságos szembesülni azzal az ellentéttel, amelyet az Ifjúság közéleti tudósításai, hétköznapi riportjai és a symposionisták irodalmisága között tapasztalhatunk. A Symposion és az Új Symposion egészében valóban a jugoszlavizmus jegyében alakította szerkesztéspolitikáját, és elkötelezetten követte a délszláv térség irodalmi és kulturális mozgásait, mégpedig azokat, amelyek inspirálták az alapvetően az irodalmi élet megújítása iránt elkötelezett, utólag neoavantgárdként felismert csoportosulást. Ez a jugoszláv érdeklődés teljesen más természetű, mint a kötelező évfordulós megemlékezések a népfelszabadító háború eseményeiről, a partizánmozgalmról vagy a tudósítások az ifjúság szerepéről a szocializmus építésében. Nem a jugoszláv propaganda valamiféle képviselője, nem is a kisebbségi megfelelési szándék működteti a symposionisták nyitását, hanem az általuk ismertnél tágasabb világ megismerésének és a szó szoros értelmében elsajátításának, a belőle való részesülésnek az igénye. Egy sajátos, kisebbségpolitikai szempontból talán nem minden kockázat nélküli alapállás szemlélhető a működésükben: a területelvű, a nemzetállami keretek által meghatározott többségi kultúra – kisebbségi kultúra szembeállítás meghaladásának az igénye.

Tolnai Ottó egy későbbi interjúban így beszél erről: „A kisebbségi író szerepét sose vállaltam [...]. Egy pillanatra úgy éreztem, hogy a mi irodalmunk megengedheti magának a modernség luxusát is. Hiszen a művészet felfogható tiszta művészetként is. Tehát úgy éreztem, hogy azt a kisebbséget, amely

teljességre törekszik, teljes szabadságra, azt nem lehet csak egy kicsi, zsugorított kisebbségi programra kényszeríteni, mert az már nem teljes élet, nem teljes szabadság.”³ Ez mintha megfelelné annak a felfogásnak, amelyet például Németh Zoltán érvényesít a *Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem?* című tanulmányában: „Az esztétikának nincs szüksége szlovákai magyar irodalomra. [...] Az identitásnak talán igen.”⁴

A Symposion-mozgalommal foglalkozó szakirodalom, legutóbb Orcsik Roland a provincializmustól való félelmet és az azzal való küzdelmet hangsúlyozza az első Symposion-nemzedék föllépésénél és harcainál, összefüggésbe hozva ezt Radomir Konstantinovicnak *A vidék filozófiája* című könyvével,⁵ amely az önmagát totalizáló provincialitás szemléletmódjáról beszél, arról a közép- és kelet-európai gyakorlatról, amely a saját, jól körülzárt tapasztalatot abszolutizálja, és a maga köldöknéző szempontjából nem észleli a másikat.

A fenti vázlatos áttekintésből is látszik, hogy az Új Symposion folyóirat és szerzői kapcsán a térhez való viszony, a saját tér kérdése, a térrel való azonosítás problémája nem kerülhető meg. A korábbi nemzedékekkel szemben generált vitáikban is gyakran a térmetaforika kerül előtérbe, noha szándékuk szerint a minőségről, a műalkotásokról, a szellemi élet minőségéről folytatnak vitát. A vitákban használt térmetaforikával szemléltetve: a dűlőút- és templomtorony-perspektíva helyett a nagyvárost és a tengert választják a szemlélődés, a bejárás terévé. Maga a viszonyulás, a kérdés és válaszadás kényszere is a térhez, a térbeliségben gondolkodáshoz, a territoriális meghatározottságokhoz kötődik. A kisebbségnek a saját térhez ragaszkodása, más szempontból a saját térhez láncoltsága a tét. A Tolnai Ottó fémjelezte Symposion mintha ezt a kényszert próbálta volna levetkezni, az ilyesféle válaszadás kényszerét ignorálni. Ennek a viszonyulásnak a leírására célszerűnek mutatkozik a Deleuze – Guattari szerzőpáros kisebbségi irodalmakról alkotott felfogásához nyúlunk. Jellemző, hogy (nyilvánvalóan a saját indulásukhoz képest utólag ugyan, de) Tolnaiék igen korán találkoznak Gilles Deleuze és Félix Guattari munkásságával, Tolnai többször hivatkozik 1975-ös Kafka-könyvükre, s benne a *Mi a kisebbségi irodalom?* című bevezető fejezetre. Ez a kisebbségfelfogás nem a nemzeti kisebbség és a másik nemzet mint többség ellentétpárban szemléli a kisebbségséget, hanem olyan mozgásként, folyamatosan kitarított valamivé válásként, amelyet az alkotással azonosít. Ebben a felfogásban a kisebbségi – többségi viszony a köznapi értelemben vett saját nyelvhez való viszonyt is jelzi, a saját nyelvben való idegenként létezés értelmében. Egyik jellemző megfogalmazásként olyan irodalomról beszél a szerzőpáros, Kafka példájából kiindulva, amelyet „a kisebbség a többség nyelvén ír; de elsődleges jellemzője mindenképpen az igen erős deterritorializációs együtthatóval ellá-

3 Idézi CSORBA Béla – VÉKÁS János, *A kultúrtanti visszavág (A Symposion-mozgalom krónikája, 1954–1993)*, szerzői magánkiadás, 1994, 161. (Idézi ORCSIK Roland, *detoNáció – Domonkos István művészetének exjugoszláv irodalmi kapcsolatformái*, Újvidék: Forum Könyvkiadó, 2015, 21.)

4 NÉMETH Zoltán, *Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem?* = Uő, *A bevégezhetetlen feladat*, Dunaszerdahely: Nap Kiadó, 2005, 5.

tott nyelv.⁶ A többség nyelve ebben az esetben a nyelv mindenkori többségi meghatározottságát jelenti, azt az ellenállást, amelyet a nyelvhasználó tapasztal a nyelv részéről, amely nem a saját nyelveként, hanem őt uraló, magához alakító nyelvként viselkedik. Olyan mozgásként, folyamatként, mássá válásként szemlélődik itt a kisebbségiség, amely a saját nyelvhez való szubverzív viszonyt tételez, olyan státusra törekvést, amely lehetővé teszi, kikényszeríti a nyelv intenzív, „vibráló” használatát, amelyben a nyelv elszabadulóban van a többségi nyelvhasználat egyetlen, saját területhez kötöttségétől, deterritorializálódik, ahol a nyelvhasználó „saját nyelvének nomádja, bevándorlója, cigánya” lesz.

Tolnai Ottó sokat idézett mondata a tengerről ebben az összefüggésben nyeri el igazán értelmét. Ez egy szegedi irodalmi est utáni beszélgetés megfogalmazása 1986 novemberéből, az interjúról írja készítője, Pozsár László, utalva a költő utólagos, a lejegyzett és szerkesztett beszélgetést ellenőrző, autorizáló olvasatára, hogy Tolnai igyekezett az írott szövegnél is megőrizni a beszélgetés elsődleges „dadogásjellegét”.⁷ A beszélgetés az esten olvasott *Wilhelm-dalok* árnyékában készült,⁸ ekkor írta Tolnai a verseskötet utolsó darabjait, és itt Wilhelmot igencsak a Deleuze és Guattari szerzőpáros értelmében vett „kisebbségi figuraként” írja le, és a maga költői alteregójaként azonosítja. Wilhelm egy énekelgető falu bolondja a XX. század eleji bácskai vidéken, akit megfest Pechán József vajdasági magyar festő, és így kerül képbe, örökítődik meg. Tehát egy falu bolondja, „[f]ogatlan szájjal éneklő, kopasz idióta. Tehát én őt neveztem el *Vidéki Orfeusz*nak, mert úgy éreztem, ő én vagyok: a vajdasági költő.”⁹ Ennek kapcsán azt az anekdotát meséli el, amely szerint Ferenc József egy kiállításon találkozott a Wilhelmot ábrázoló festménnyel, és Wilhelm fülébe jut, hogy a császár annyira szemet vetett rá, hogy meg akarja szerezni a festmény eredetijét, és így a falu bolondjából udvari bolonddá avanszálhat. Mivel időközben meghal a császár, Wilhelm rádöbben, hogy ott ragadt a faluban, és ott sintérek kezére kerül majd, mint egy kutya. Tolnai úgy summázza, vagyis értelmezi a maga által elmesélt történetet, sajátos előnyként, „fórként” megfogalmazva, „hogy vidéki költő sosem is lehet udvari költővé”.¹ Ebben az interjúban beszél először igen részletesen Tolnai a példáiról, mintáiról a folyóirat-készítésben, és Kassák után (a hozzá való kötdéseket inkább utólagosnak minősítve) a délszláv térség ötvenes évek végi – hatvanas évek eleji példáit sorolja, folyóiratokat és szerzőket, majd úgy összegez, hogy „48 után egy fantasztikus irodalom vette kezdetét Jugoszláviában, és mindez mögött, akár egy csodálatos kulissza, ott csillogott a tenger.”¹¹ Ezekbe a jugoszláviai szellemi mozgásokba kívánnak bekapcsolódni a

5 ORCSIK, *detoNáció*, 23–24.

6 GILLES DELEUZE – FÉLIX GUATTARI, *Mi a kisebbségi irodalom?*, Ex Symposion 44–45 (2003), 1.

7 TOLNAI OTTÓ, *Rózsaszín flastrom = Rózsaszín flastrom. Beszélgetések vajdasági írókkal*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Szeged: JATE Szláv Filológiai Tanszék, 1995, 61–73.

8 TOLNAI OTTÓ, *Wilhelm-dalok*, Pécs: Jelenkor, 1992.

9 TOLNAI, *Rózsaszín flastrom*, 61–62.

10 *Uo.*, 62.

11 *Uo.*, 63.

Symposion indításával, és ennek az indulásnak, kimozdulásnak az állapotát hangsúlyozza Tolnai a későbbi, folyamatosan jelentkező falakkal, iszabpírkózással, agyagba ragadással szemben:

Az indulásnál tehát ez létezett, ez a nyitás, ez a fantasztikusan sokféle jugoszláv irodalom. Egy boldog, ideális indulás volt. Ebből következett utána a Symposion-melléklet csodája. E csoda után másnap természetesen ezeregy probléma, fal mutatkozott, ahogy már ilyenkor lenni szokott. Ideális indulás volt, és én a mai napig ahhoz tartom magam, – noha a vers, az esszé, a novella falai közé visszahúzódva – azt csinálom továbbra is, úgy próbálok elégni vagy elveszni, abban az indulásban, ameddig lehet, ameddig szét nem ütöm a fejem az említett falban.¹²

Sajátos, kétszeres kisebbségiség, terület nélkülség következik aztán ebből a délszláv térségre nyitásból. Sajátos, közties, kívülről álló helyzet a sajátjal, a magyar irodalommal kapcsolatban, és szükségszerű másság a délszláv kulturális közegben, és mindkettővel kapcsolatban a nomadizáció státusával. És itt érdemes eufóriáján használni először – és kifejezetten abban az értelemben, ahogy Deleuze és Guattari beszél a sajátban kisebbségivé válás folyamatáról, az elindulás és a megérkezés közti területnélkülségről, amelyben folyamatosan megvan az indulás intenzitása. A három Delta-esszé az *avagy út a mai vajdasági költészet*hez alcímet viseli, és a témájáról szólva minden tekintetben az állandó mozgásban levés, a megfoghatatlanság, a tartós elindulás jelentéseit hordozza magán, hiányoznak belőle a hellyel való azonosság, az egyirányú lokalizálhatóság, a megérkezés jelentései. Jellemzően az elemzett vajdasági magyar költői művekből is azokat a jelentéskimozdításokat idézi, vonja be szövegfolyamába, amelyek a folyamatos elindulás, eltávozás, eloldódás köreiben örvénylenek. Domonkos István *Áthúzott versek* című kötete postán érkező lapjainak és a kísérőlevélnek a versekkel együtt dolgozó szövegét megragadva, a SVÉDBE ÖRÖKRE; a SVÉDBE MINDIG ÁLLANDÓAN, illetve az ELMENTEM SOHA TÖBBÉ NEM TÉREK VISSZA ELMENTEM HAJAT VÁGATNI, majd az ÉLET AZ A NÉMET VÁROS szövegtömböket verzállal is kiemelve, a létrejött sodrásban *porlasztva*¹³ és elvegyítve jelentéselemeiket,

¹² Uo., 63.

¹³ Thomka Beáta használja a *porlasztás* kifejezést Tolnai poétikai eljárásainak megnevezhetőségét keresve, mégpedig elsőként egy hosszabb felsorolásban: „Azon poétikai eljárások közül, amelyek ebben az életműben verset, prózát, drámát, esszét egyaránt jellemeznék, kiemelnék néhányat: porlasztás; egybeolvasztás; összevillantás, érintkeztetés, társítás; konkordancia, diszkonkordancia.” Bővebben: THOMKA Beáta, *Egy Tolnai-metafora visszavezetése. A delta lehetséges poétikai redukciója = konTEXTUS. Összehasonlító irodalomtudományi tanulmányok*, szerk. CSÁNYI Erzsébet, Újvidék: Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2007, 7–14, az idézet helye: 11. Thomka nem kapcsolja össze, de idézi azt a szövegrészt Tolnai első *Delta*-esszéjéből, ahol Tolnai Domonkosra vonatkozóan használja a *porlad* szót: „A vajdasági költészet Domonkos verseiben emelkedik és süllyed hő- és fagypontjára, nála kezd el repedezni, szavakká porladni.” TOLNAI Ottó, *Delta I.*, Új Symposion 54 (1969), 22–25, az idézet helye: 25.; idézi THOMKA, *Egy Tolnai-metafora visszavezetése*, 8.

AZ ÉLET AZ AZ ÖRÖK HAJVÁGATÁS jelentéséhez jut el. A folyamatos megújulás és megszűnés, kötődés és elengedés egymással ellentétes, de egymást ki nem oltó jelentéseivel dolgozik, ahogy a költői beszéd tekintetében is a jelentéskonkretizálást és diszperziót egyszerre látja jellemzőnek.

A deltát, a folyó és a tenger találkozását állítja tehát vizsgálódása közép-pontjába, a folyamatosan fenntartott köztesség helyzetét: „A delta a folyó és a tenger is, de a folyón túl és innen is. A folyó az út. A delta az úton a FORRÁS, a forrás megisméltése, állandó lehetőségessége.”¹⁴

A deltametafora elvezet bennünket a tengerhez, illetve Tolnai markáns deterritorializációs gesztusához, amikor a fentebb már idézett interjúban kijelenti, hogy

az én fölfogásom szerint a vajdasági költő olyan költő, akinek van tengere. Nekem van tengerem. Az Adria. Ezért valamiféleképpen be kellett emelni a tenger a költészetembe. Ez Domonkosnak egyből sikerült rimbaud-i, saint-john perse-i eszközeivel, a *Rátká*-ban. Nekem nem voltak szavaim... Borzasztóan irigytem mindig a francia költészetet az azúr miatt. [...] Az utolsó kötetemben van egy ilyen ciklus a jugoszláv festészet fontos tengerképeiről. [...] Ugyanis a Vajdaságnak egyik dimenziója alföldi, a másik mediterrán-balkáni.¹⁵

De nemcsak a tengerhez vezet el, hanem a megidézett asszociációs körökkel, a folyamatos kimozdulás, elmozdulás, állandóan megújított forrás jelentéseivel elvisz azokhoz a nyelvi műalkotásra vonatkozó jelentésekhez is, amelyeket a Deleuze és Guattari szerzőpáros a kisebbségi irodalmiság nyelvi működéséről mond.

42

Az Új Symposion folyóirat első évfolyamai, illetve a folyóiratot előkészítő, az Ifjúság című hetilapban megjelent Symposion melléklet sajátos viszonyulása a délszláv térség irodalmihoz, főleg a horváthoz és a szerbhez a délszláv kulturális térséggel való olyan azonosulási szándékot mutatnak, amely föl kívánja számolni a területiség elvét, és mintha egy centrum nélküli, a többirányú azonosulás lehetőségét fenntartó, lezáratlan és lezárhatatlan identifikációs mozgásként lenne leírható. Ez a lezárhatatlanság, befejezhetetlenség a Deleuze–Guattari-szövegben is meghatározó gondolat, amely a deterritorializációs tendenciákat összefüggésbe hozza a nyelvi jel és a jelentés közti viszony lezárhatatlanságával. Egy olyan vágyott modellről, igénybejelentésről van szó, amely ennek a magyar nyelvű irodalomnak teljes jogú részesülésére tart igényt a jugoszláviai kulturális térségben, elutasítva a kisebbségi státust és a terület, a területi kizárólagosság elvét. Ezt a folyamatosan fenntartott részesülő állapotot az anyakultúrával is fenntartják, de a kizárólagos, egyirányú odatartozás egyértelműsége nélkül. Nem valamiféle saját területre és saját, autonóm anyanyelvi kultúrára formálnak jogot, hanem arra, hogy a magyar nyelven írt műalkotásaik elszakadhassanak a kisebbségi megszólalás egynemű, konkrét függőségeitől, a *birtoklás* elvével szemben a *részesülés*, a *participáció* viszonylatát hozva létre. Ennek hite és vágya az első nemzedék

14 TOLNAI Ottó, *Delta III.*, Új Symposion 59 (1970), 2–3, az idézet helye: 2.

15 TOLNAI, *Rózsaszín flastrom*, 71–72.

első éveiben, a hatvanas évek végéig, a hetvenesek elejéig meghatározónak mondható, a későbbiekben aztán kontaminálódik hagyományos kisebbségvédelmi hozzáállással (a nemzetiségi autonómia számos elemére jogot formáló, ezekkel élő közösségi igényekkel).

Nem mellesleg, ezt a saját nemzeti és nemzeti kisebbségi kultúrához való ellentmondásos viszonyt nemcsak a vajdasági magyar értelmiség korábbi nemzedékei, hanem a horvát és szerb kultúra képviselői is többnyire értetlenül szemlélik. Tolnai szóvá is teszi, hogy mennyire csodálkozva fogadták az ilyen közeledéseket a horvát és a szerb írók, akik egymással voltak elfoglalva, és nem értették, hogy a vajdasági magyar írók mit akarnak a tengerrel.¹⁶ Azt mondhatjuk, hogy a symposionisták ténykedése voltaképpen a délszláv közösségek saját territoriális kizárólagosságait is kérdőre vonta. Domonkos István tengerregénye, a hatvanas évek végén született *A kitömött madár* több vonatkozásban is szembenéz ezzel a problémával. A tengerparti szállodákban muzsikáló vajdasági magyar cigány főhőse tulajdonképpen önmagában is problematikussá teszi a közösség és a terület összekapcsolásának magától értetődőségét, és az átmeneteket, a szökéseket, csempészéseket, határsértéseket, a saját dolgok tulajdonlásának vágyát és ennek elutasítását jelentésmeghatározó motívumokká teszi meg. Tolnai Ottó *Rovarház* című regénye ugyancsak a tengerpartot teszi meg helyszínné, amennyiben egyáltalán beazonosíthatók helyszínek a töredékes szerkezetű, a jelentésteremtés folytonosságát is megszakító, és inkább metaforikus, mint történetelvű értelmezést kínáló elbeszélésben. Visszatérő motívuma az üres, senkihez sem tartozó szállodai éjjeliszekrény, amelyben egy-egy otffejejtett „prezervatívum” kívül nincs semmi.

Deleuze és Guattari a kisebbségi nyelvhasználat intenzitását a böjttel hozza összefüggésbe, ahol a száj és a nyelv nem elsődleges funkciójában működik, hanem végletekig redukált, ugyanakkor intenzív használatban van: „A száj, a nyelv és a fogak a táplálékban nyernek eredendő territóriumukra. A

16 Antun Šoljan horvát költő kapcsán meséli Tolnai a *Költő disznózsírból* c. interjúregényben: „Néha összefutottunk a ríván, lekezeltünk, pár szót váltottunk, noha elég furán nézett kolóniánkra, ugyanis neki mindig az volt a véleménye, hogy a jugoszláviai magyar írók egyértelműen a magyar irodalom részei, egyáltalán nem értette, mit fontoskodunk mi itt a jugoszláviai irodalmak körül, s főleg mit a fenét fontoskodunk az Adrián. A szerb írókra másképpen nézett, velük volt valami nagy közös ügyük, velük meg kellett birkózni, kezdetben együtt kártyáztak, titkos megbeszéléseket folytattak, illetve hát, mint azután kislult, valós harcra, háborúra került a sor. Barátja, Slobodan Novak, a Tvrdi grad szerzője mesélte egyik interjújában, hogy a háború után megkérdezte Šoljant, mi lesz most, tovább fog kártyázni rovinji szerb barátaival, mire Šoljan azt felelte, nem, át fog nézni rajtuk, mint a levegőn, de hogy mi, magyarok hogyan jövünk be a képbe, azt lényegében nem értette...” TOLNAI OTTÓ, *Költő disznózsírből*. Egy rádióinterjú regénye, kérdező: PARTI NAGY LAJOS, Pozsony: Kalligram, 2004, 134. A problémakörnek egyébként Tolnai bőséges teret szentel a beszélgetés folyamán, az interjúkötet a Tolnai-életmű értelmezésén túl a Symposion-mozgalom sajátosságainak megértése szempontjából is pótolhatatlan – és nem eléggé kiaknázott.

hangképzési feladatok révén a száj, a nyelv és a fogak deterritorializálódnak. Az evés elkülönül tehát a beszédétől, de még inkább, minden látszat ellenére, az írástól: bár tudunk írni evés közben, könnyebben is, mint beszélni, de az írás fokozottabban alakítja a szavakat olyan dolgokká, amelyek rivalizálnak az élelemmel. Beszélni vagy még inkább írni, annyit tesz, mint böjtölni.”¹⁷ Ebből a szempontból szinte utalásként értelmezhető Tolnai „dadogó” interjújának leírása Wilhelmről, a fogatlan szájjal éneklő vidéki Orfeuszról. Talán ennél is izgalmasabb a már idézett *Delta I.*-nek a nyelvmetaforája 1969-ből, vagyis jó néhány évvel Deleuze és Guattari Kafka-könyvét megelőzően: „Hogy elérje, Domonkosnak más utat kellett megtennie, távoznia kellett, távoznia kellett, mert egy pillanatra, láztól szomjasan, óriásivá dagadt nyelvvel, egynek merte tudni magát világunkkal, hogy elérje, el kellett veszítenie.”¹⁸

Nem igazán tekinthető tehát a mozgalom szempontjából adekvátnak az utólagos kisebbségvédelmi attitűd érvényesítése, illetve az ebből a szempontból történő értékelése. Szajbély Mihály, Tolnai Ottó pályakezdéséről értekezve, a Symposium melléklet indulásakor közölt *Első* esszéjében „immanens programot” lát, és szóhasználatát átvéve a szabad hullámmozgás és ringatózás tereként fogja fel a folyóiratot, „sokfelől származó reflexiók” gyűjteményeként: „Úgy tűnik tehát, hogy az elérhető kultúrák közötti szabad ringatózásnak, a később mozgalmi programmá emelt jugoszláviaiságnak, a multikulturalitás e korai megnyilvánulásának itt lelhető fel a valódi indítéka, politikamentes oka. És persze itt a gyökere, vagy inkább itt ringanak a hullámai Tolnai tenger-szeretetének, későbbi azúr-mániájának is.”¹⁹ Az esszéműfaj kiválasztása, közép-pontba állítása a symposionisták részéről önmagában is jelentésekkel telített. Ez a műfaj – a kísérlet – nemcsak lehetővé teszi, hanem el is várja művelőjétől, hogy ne kitaposott utakon járjon, hanem az út kockázatát vállalva mozduljon ki a maga jól ismert közegéből. Az „esszétenger hullámmozgásának szeszélyes ritmusa” végtére is szerkesztői program. A hetilap-mellékletként majd önálló folyóiratként megjelenő Symposium, majd Új Symposium ebben a felfogásban nem csupán a megszülető alkotások publikációs fóruma, hanem az alkotások megszületésének kezdeményezője és az alkotások létformája is lesz. Különböző és nyilván nehezen pontosítható mértékben, de a publikált írások jelentős része kapcsán megkockáztatható az állítás, hogy megszületéséhez, poétikai sajátosságaihoz éppen ez a folyóirat mint publikációs tér is hozzájárult. Nem a folyóirattól függetlenül született szövegek publikációs helyszíne volt az Új Symposium, hanem kifejezetten a folyóirat számára íródott alkotásokat publikált, amelyeket a folyóirat alakuló hagyománya is inspirált. Vége László *Egy makró emlékiratai* című regénye a folyóiratban történő publikálás közben készül, és maga a folyóirat közege is képezi számára azt az

17 Gilles DELEUZE – Félix GUATTARI, *Kafka – A kisebbségi irodalomért*, ford. Karácsonyi Judit, Budapest: Qadmon, 2009, 40. A könyv *Mi a kisebbségi irodalom?* című részletének első fordítása a Tolnai szerkesztette Ex Symposium folyóirat *Minor irodalom* című tematikus számában jelent meg először magyarul (Ex Symposium 44–45, 1–9.).

18 TOLNAI, *Delta I.*, 25.

19 SZAJBÉLY Mihály, *Tézisek Tolnai Ottó (prózaírói) munkásságának alakulástörténeté-*

urbánus szemantikai teret, amelyben létrejönnek jelentései. A szimpózium jelentés ebben a vonatkozásban teljesebb ki, híven a platóni dialóguseszményhez, amelyben nem a dialógus előtt tudott dolgok hangzanak el, hanem épp a dialógus révén létesül az, ami folyamatosan artikulálódik. Az Új Symposion épp ennek a dialógusnak a terét kívánta kitéríteni, nem a műalkotás előtt létezőket kívánva leképezni a műalkotásban, hanem éppen a még nem létezőnek, a kísérlet lehetőségeinek megágyazva.

Irodalom

- CSORBA Béla – VÉKÁS János, *A kultúrtanti visszavág (A Symposion-mozgalom krónikája, 1954–1993)*, szerzői magánkiadás, 1994.
- DELEUZE, Gilles – GUATTARI, Félix, *Mi a kisebbségi irodalom?*, Ex Symposion 44–45 (2003), 1–9.
- DELEUZE, Gilles – GUATTARI, Félix, *Kafka – A kisebbségi irodalomért*, ford. Karácsonyi Judit, Budapest: Qadmon, 2009.
- NÉMETH Zoltán, *Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem? = Uő, A bevégezhetetlen feladat*, Dunaszerdahely: Nap Kiadó, 2005.
- ORCSIK Roland, *detoNáció – Domonkos István művészetének exjugoszláv irodalmi kapcsolatformái*, Újvidék: Forum Könyvkiadó, 2015.
- SZAJBÉLY Mihály, *Tézisek Tolnai Ottó (prózaírói) munkásságának alakulástörténetéről*, Tiszatáj, 2003/október
- THOMKA Beáta, *Tolnai Ottó*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1994.
- THOMKA Beáta, *Egy Tolnai-metafora visszavezetése. A delta lehetséges poétikai redukciója = konTEXTUS. Összehasonlító irodalomtudományi tanulmányok*, szerk. CSÁNYI Erzsébet, Újvidék: Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2007, 7–14.
- TOLNAI Ottó, *Rózsaszín flastrom = Rózsaszín flastrom. Beszélgetések vajdasági írókkal*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Szeged: JATE Szláv Filológiai Tanszék, 1995, 61–73.
- TOLNAI Ottó, *Wilhelm-dalok*, Pécs: Jelenkor, 1992.
- TOLNAI Ottó, *Delta I.*, Új Symposion 54 (1969), 22–25.
- TOLNAI Ottó, *Delta III.*, Új Symposion 59 (1970), 2–3.
- TOLNAI Ottó, *Költő disznósírból. Egy rádióinterjú regénye*, kérdező: PARTI NAGY Lajos, Pozsony: Kalligram, 2004.
- VIRÁG Zoltán, *A margó vándorai = A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András, Budapest: Gondolat, 2007, 536–549.

Images of space, constructions of space, deterritorialization in the first editorial generation of the periodical Új Symposion (1965-1971)

The study is concerned with the periodical Új Symposion, which was published in Novi Sad. Its relationships to its own minority space as well as to the majority Hungarian and majority South-Slavic spaces are investigated together with the practices of expropriation of space and markings of spaces. The approach of the study is to take over Gilles Deleuze's and Felix Guattari's view of minority language and literature to identify the abolition of spatial exclusivity on the one hand and the need to overcome space principled contrast between majority and minority culture determined by the concepts of the nation-state on the other in the editorial practice of the first generation of the periodical.

Keywords: Új Symposion, periodical history, minority literature, deterritorialization, interculturality

Ladányi István
Pannon Egyetem
Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar,
Irodalom- és Kultúratudományi Intézet
8200 Veszprém, Egyetem u. 10.
lada1594@gmail.com